

шеффений тогтолцоог судлан авч үзэж болох юм.

Гадаад улс орнуудад эрх зүйн бүл хийгээд улс төрийн тогтолцоог үл харгалзан прокурор нь эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд улсын яллагчаар оролцохдоо ямагт хохирогчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалдаг онцлогтой.⁸³ Гэтэл манай орны хувьд бодит үнэнийг тогтооход

⁸³ Энэ талаар ОХУ-ын 2001 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 6, 11 дүгээр зүйл, Хайке Грамкоу “АНУ-ын прокуророос хохирогчийн асуудалд хандах нь” илтгэл. 2009 он /www.gpo.mn/ Зууннасан.Э “БНХАУ ба Монгол Улсын эрүүгийн шүүх таслах ажиллагааны харьцуулсан шинжилгээ” Хууль зүйн боловсрол, шинжлэх ухааны тулгамдсан асуудал товхимол. УБ, 2010 он, 65-71 дэх тал

голлох үүрэгтэй оролцдог прокурор нь хохирогчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалдаггүй, харин Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд өмгөөлөгч хамгаалахаар заасан нь шүүхийн практикт хүндрэл учруулж, зарим үед шүүх хуралдаанд өмгөөлөгч улсын яллагчийн байр сууринаас хандах тэрчлэн гэмт хэргийн улмаас хохирсон этгээд өөрийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалуулахын тулд өмгөөлөгч авч, өмгөөлөгчийн зардлыг төлөх зэрэг хүндрэлтэй байдал ажиглагдаж байна.

Иймд энэ гажуудлыг засаж, Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд прокурор нь хохирогчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах үүрэг хүлээх тухай заалт оруулах саналтай байна.

НУУГДМАЛ ГЭМТ ХЭРЭГ: ОЙЛГОЛТ, ШАЛТГААН, ТООЦООЛОЛ, ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

LATENT CRIME: CONCEPT, CAUSES, MEASUREMENT STATUS, CURRENT SITUATION

Д.Мягмарцэрэн. ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн эрх зүйн тэнхимийн эрхлэгч, хууль зүйн доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа
Myagmartseren.D. Head of Criminal faculty of Institute Police, Law Enforcement University, Ph.D, professor, police lieutenant colonel

Abstract: The concept of the latent crime, classification and methods of its accounting done by the scientists are considered in this publication. You can also find the numeral index of the latent crime done in advance in the arcas of some districts of our country. It is still difficult to find the scientific research work about the latent crime in Mongolian legal science literature so doing the research work in this field is becoming an actual problem nowadays.

Key words: Latent crime, concept, causes, measurement status, current situation

Нуугдмал гэмт хэргийн ойлголт, шалтгаан, түүнийг тооцох аргачлал:

Аливаа улс гүрний чухал үйл ажиллагаануудын нэг бол гэмт хэрэгтэй тэмцэх явдал байдаг. Гэмт хэргийн тоон өсөлт тэр дундаа хүнд, онц хүнд гэмт хэргийн эзлэх хувь хэмжээний өсөлт, зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлийн үйл ажиллагааны хүрээний тэлэлт, авлига албан тушаалын гэмт хэргийн нуугдмал байдал нь орчин цагийн тулгамдсан асуудал болоод

байна.

Тухайн улсад үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн бодит тоон үзүүлэлтэд ойртсон бүртгэсэн гэмт хэргийн тоон үзүүлэлт аль ч улсад байхгүй нь нэгэнт хүлээн зөвшөөрөгдсөн асуудал мөн. Тийм учир гэмт хэргийн тухай бодит мэдээлэлтэй байж хэмээн түүнтэй тэмцэх үйл ажиллагааг төлөвлөх, хүч арга хэрэгслийг зөв зохистой ашиглах, хэтийн төлөв боловсруулах нь чухал учир хууль сахиулах байгууллагуудад

бүртгэгдээгүй, нуугдмал гэмт хэргийн талаар судлах нь сүүлийн үед эрдэмтэдийн туйлын зорилт болоод байна.

19 зууны эхээр нуугдмал гэмт хэргийн талаар анх удаа анхаарал хандуулж байсан эх сурвалжууд байдаг. А.Кетле, Э.Ферри, Ф.Захаревич⁸⁴ нарын эрдэмтдийн эрдэм шинжилгээний бүтээлд тусгалаа олсон байна. А.Кетле “үйлдэгдсэн гэмт хэргийн зөвхөн тодорхой хэсэг л мэдэгддэг ба нуугдмал гэмт хэргийн эзлэх хувь нь олон дахин их хувь эзэлдэг⁸⁵”. Мөн түүнчлэн гэмт хэргийг гурван хэсэгт хувааж үзжээ. Нэгдүгээрт, илэрсэн гэмт этгээдтэй илэрсэн гэмт хэрэг. Хоёрдугаарт, илрээгүй гэмт этгээдтэй илэрсэн гэмт хэрэг. Гуравдугаарт, илрээгүй гэмт этгээдтэй илрээгүй гэмт хэрэг⁸⁶.

Энэхүү ангиллыг эрдэмтэн Ф.Захаревич 1853 онд өөрийн судалгааны үндсэн дээр баталсан. “...голоос тороор барьсан загасны тоо голд байх загасны тоог илэрхийлдэггүйтэй адил баривчлагдсан этгээдийн тоо гарсан гэмт хэргийн тоог бүрэн илэрхийлэх хэрэгсэл биш юм.⁸⁷” Хорьдугаар зууны эхэн үед италийн криминалист Э.Ферри өөрийн социологийн судалгааны үндсэн дээр бодит гэмт хэрэг илэрсэн гэмт хэрэг хоёрын хооронд харилцан хамаарал байдаг ба иргэдийн гэмт хэрэг гэж үзсэн үйлдлийн талаарх мэдээлэл өгөх хүсэл эрмэлзлэлийн их багаас шууд хамаардаг гэж үзжээ. Түүнээс гадна “илэрсэн”- “мэдээлсэн” гэмт хэргийн 65 хүртэл хувь нь ямар нэг хариуцлага хүлээдэггүй гэж үзсэн байна⁸⁸.

Барууны хөгжингүй орнуудад нуугдмал гэмт хэргийн талаар 20 зууны дунд үе буюу 40 –өөд оноос эхлэн эрчимтэй судалгаа хийж эхэлсэн. Энэхүү судалгаануудын үндсэн чиглэл нуугдмал гэмт хэргийн тоон хэмжээг хэмжих арга аргачлал боловсруулахад чиглэгдэж байсан. ОХУ-д нуугдмал гэмт хэргийн талаар өнгөрсөн зууны 60-аад оны үеэс дорвитой судалгааны ажлууд хийгдэж ирсэн байна. Р.З.Акутаев, Х.Д.Аликперов, С.Босхолов,

Г.Булатов, С.В.Вицин, Б.Гаврилов, К.К.Горяинов, А.И.Долгова, Г.И.Забрянский, А.А.Конев, В.В.Лунеев зэрэг криминологич эрдэмтэд өөрсдийн судалгааны ажлаа чиглүүлж байсан⁸⁹. Манай улсад энэ талаар дорвитой хийсэн судалгааны ажил хараахан байхгүй ч эрүүгийн эрх зүйн, байцаан шийтгэх эрх зүйн болон криминологич эрдэмтэд тодорхой түвшинд анхаарлаа хандуулж ирсэн.

Дэлхий нийтэд нуугдмал гэмт хэргийн талаар судалгаа шинжилгээний ажлуудын үр дүнд маш их ахиц гарсан хэдий ч нуугдмал гэмт хэргийн нэгдсэн ойлголтод хүрээгүй, нарийвчилсан шалгуур үзүүлэлтийн тодорхойлолт боловсруулалтын шатанд байгаад байна. Манай улсад нуугдмал гэмт хэргийг тооцоолох аргачлал, арга зүй боловсруулагдаагүй байгаа нь криминологийн прогноз хийх боломжийг үгүйсгэж гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын үр дүнгүй байгаагийн гол шалтгаан нь энэ талаар чиглэсэн судалгаа хийгдээгүй анхаарал хандуулахгүй байгаад оршиж байна.

Латент гэж “latentis” гэсэн латин үгнээс эхтэй бөгөөд үзэгдэшгүй, нууц, далд, нуугдмал⁹⁰ гэсэн утга агуулдаг бөгөөд шинжлэх ухаан танин мэдэхүйн олон салбарт өргөнөөр хэрэглэгддэг байна. Гаднаас үл мэдэгдэх, үл харагдах үйл, үйл явцыг тодорхойлоход ашиглагддаг байна. Нуугдмал байдлыг зөвхөн судалж буй субъектэд үл үзэгдэх бодит болж буй үйл явцыг хамааруулан ойлгох ба нэг субъектэд үл үзэгдэн орших үйл явц маань нөгөө субъектэд ил байх харьцангуй байдлыг хүлээн зөвшөөрөх хэрэгтэй. Дээрх байдлыг харгалзан шинжлэх ухаан танин мэдэхүйн салбар бүрт өөрийн зөвхөн тэр салбарт тохирохуйц бодит шалгавар үзүүлэлт тогтоох нь нуугдмал үйл, үйл явцыг судлахад дөхөм юм.

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх түүнтэй тэмцэх зорилгыг хангахад зохих ач холбогдолтой мэдээлэл хэрэгтэй байдаг. Криминологийн ач холбогдол бүхий мэдээлэлд албан ёсны эх сурвалжаар гэмт хэргийн системчлэгдсэн статистик тоо бүртгэл ордог. Гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд эрх бүхий байгууллагуудын үйл ажиллагааг, нөөц хүчийг хуваарилах зөв зохистой зохицуулах, төлөвлөх, ашиглахад статистик тоо бүртгэлд агуулагдаж буй мэдээлэл ашиглагддаг. Криминологийн шинжлэх ухааны өмнө оршин буй зорилго зорилтод хүрэх, үр дүн гаргахад тоо бүртгэлд тусгалаа олсон бүрэн дүүрэн бодит мэдээлэл ач холбогдолтой. Тиймээс гэмт хэргийг бүртгэгдсэн, нуугдмал гэж хуваан ангилах нь статистик тоо бүртгэлд мэдээлэл байгаа байхгүй гэсэн үндэслэлээр хуваан үзэж болох юм.

Гэмт хэрэг, нуугдмал гэмт хэрэг гэсэн ойлголтууд нь ерөнхий ба тусгай шинж чанарыг агуулна. Хэдийгээр нуугдмал гэмт хэрэг нь ерөнхий зүйлийн

⁸⁴ Сорокин Н.О. “Измерение параметров скрытой преступности как криминологическая проблема” Дисс... канд юрид. Наук, Нижний Новгород, 1998.

⁸⁵ Кетле.А. “Социальная физика, или опыт исследования о развитии человеческих способностей” Киев. 1911. 262 хуудас/Храмов С.М. “латентная преступность: методология познания и основные направления противодействия” Брест. 2010. 15 хуудас.

⁸⁶ Кетле.А. “Социальная физика, или опыт исследования о развитии человеческих способностей” Киев. 1911. 263 хуудас/Храмов С.М. “латентная преступность: методология познания и основные направления противодействия” Брест. 2010. 16 хуудас.

⁸⁷ Захаревич Ф. “Опыт юридической статистики” Дотоод Явдлын яамны сэтгүүл. 1853. Дугаар 41. 258 хуудас./ Храмов С.М. “латентная преступность: методология познания и основные направления противодействия” Брест. 2010. 16 хуудас.

⁸⁸ Ферри Э. “Уголовная социология” М. 1908. 258 хуудас./ Храмов С.М. “латентная преступность: методология познания и основные направления противодействия” Брест. 2010. 16 хуудас.

⁸⁹ Конев А.А. “Преступность и проблема измерения ее реального состояния” Дисс... д-ра юрид. наук. М. 1993.

⁹⁰ <http://ru.wikipedia.org/wiki>

доторх тусгай хэсэг ч өөрийн гэсэн онцлогтой⁹¹. Бүртгэгдсэн гэмт хэргээс нуугдмал гэмт хэргийн ялгагдах онцлог нь түүний далд нууц шинж нь бөгөөд өөрөөр хэлбэл нуугдмал гэмт хэргийг бүрэлдэхүүн, шинж, өгөгдэхүүнүүд төрийн тоо бүртгэлийн системд байдаггүй байдлаар илэрнэ. Төрийн тоо бүртгэлд бүртгэгдээгүй хэдий ч нуугдмал гэмт хэрэг нь гэмт хэрэг болохын хувьд дараахи шинжүүдийг агуулсаар байдаг:

- нийгэмд аюултай үзэгдэл, эрүүгийн харуцлага хүлээгээгүйн улмаас дахин давтагдах, их хэмжээний орон зайг хамарсан байдаг
- нийгмийн харилцааны гүнд оршин, түүний өөрчлөлтийг даган хувьсаж өөрчлөгдөх чадамжтай байдаг
- зарим шинжээчдийн үзэж байгаагаар нуугдмал гэмт хэрэг нь бүртгэгдээгүй гэмт хэргүүдийн нийлбэр бөгөөд бүртгэгдсэн гэмт хэргээс хэд дахин илүү байдаг учир нийгэмд тархсан гэж үздэг байна
- өөрийн гэсэн онцлог бүрэлдэхүүн хэсэгтэй байдаг. Бүртгэгдсэн гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн хэсгийн дийлэнх хэсгийг хүндэвтэр, хүнд хэргүүд эзэлдэг бол нуугдмал гэмт хэрэгт хөнгөн хүндэвтэр хэргүүд давамгайлдаг байна. Үүнд: Нийгмийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэргүүд, иргэдийн эрх эрх чөлөө, эрүүл мэндэд халдсан ямар байдлаар ар гэр хамаатан садан найз нөхдийн болон эрхэлж буй ажил үүргийн хувьд нуун дарагдуулсан хэргүүд эзэлдэг байна. Мөн түүнчлэн хүнд, онц хүнд гэмт хэргүүд бага ч гэсэн тодорхой хувийг эзэлдэг. Энэ байдал нь нийгэмд олны анхааралд байнга байж яригдаж байдаг сэдэв хэдий ч нуугдмал гэмт хэрэг дундаа эзлэх хувь бага байна гэж эрдэмтэд үзэж байгаа⁹².
- эрүүгийн болон байцаан шийтгэх /хууль сахиулах үйл ажилаагаа/ цаг хугацааны хувьд нуугдмал гэмт хэргийн тооноос хоёр тохиолдолд хасагддаг а/тоо бүртгэлд бүртгэгдсэнээр б/хөөн хэлэлцэх хугацаа дуусгавар болсноор.
- нуугдмал гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн хэсэг нь орон зайн хувьд тухайн нутаг дэвсгэрийн онцлог шинжид нийцсэн бүтцийг агуулдаг

Дээрх шинжүүдийг агуулсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж нуугдмал гэмт хэрэг гэх үзэгдлийн тодорхойлолтыг өгч болох юм. Нуугдмал гэмт хэрэг гэж "Цаг хугацаа орон зайн хүрээнд нийгэмд аюултай үзэгдэл болох нийгмийн болон эрүүгийн эрх зүйн шинжийг агуулсан тодорхой нөхцөлд үүсэж бий болсон төрийн бүртгэлийн системд ороогүй байдлаар илэрхийлэгдсэн бодит гэмт хэргийн нэг

хэсгийг нуугдмал гэмт хэрэг гэнэ"⁹³

Нуугдмал гэмт хэргийг олонхи эрдэмтэд үндсэн хоёр хэсэгт хуваан ангилж байна. Нэгдүгээрт, "нууц далд" гэмт хэрэг өөрөөр хэлбэл хууль сахиулах байгууллагад үйлдэгдсэн хэдий ч огт мэдэгдээгүй гэмт хэрэг. Хоёрдугаарт, "нуун дарагдуулсан" хууль сахиулах байгууллагад ямар нэг хэлбэрээр мэдэгдсэн боловч нэгдсэн тоо бүртгэлд ороогүй гэмт хэрэг. Энэхүү ангиллыг орчин цагт үүсэн бий болж буй нуугдмал гэмт хэргийн механизмыг ажиглахад түүнийг тодотгох шаардлага байна гэж үзэж байна.

Үйлдэгдсэн нөхцөл байдлын улмаас нуугдмал гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнд орж байгаа өөрөөр хэлбэл хууль эрх зүйн хийдэл цоорхой, боловсронгуй бус байдлаас хамаарч гэмт хэрэгт тооцогдохгүй, байгууллага албан тушаалтны мэргэжлийн алдаа дутагдал, гэмт хэргийн ертөнцийн сөрөг үйл ажиллагаа зэргээс болж тоо бүртгэлд бүртгэгдээгүй гэмт хэрэг нь объектив нөхцөл байдлын улмаас энэ байдалд байгаа гэж үзэж болох байна. Харин нөгөө хэсэг нуугдмал гэмт хэрэг нь хууль сахиулах байгууллага, тэдгээрийн алба хаагчидын санаатай буюу "санамсаргүйгээр" бүртгээгүй нуун дарагдуулсан гэмт хэргүүд байна гэж үзэж болохоор байна. Энэ байдал нь хүний хүчин зүйлийн хүсэл зоригоос хамаарч байгаа учир субъектив шинжийг агуулсан байна. Иймд нуугдмал гэмт хэргийг объектив нуугдмал субъектив нуугдмал гэмт хэрэг гэж ангилж болохоор байна.

Монгол Улсад нуугдмал гэмт хэргийн бүтцийн талаар хийсэн дорвитой судалгаа байхгүй учир манай улстай эрх зүйн бүл болон орчин нөхцөл цаг хугацаа орон зай, эдийн засаг, нийгэм хүний ухамсар боловсролын нэгдмэл байдалд байсан ОХУ-д хийгдсэн судалгааг иш үндэс болгож үзэхэд, субъектив нуугдмал гэмт хэргийн 50%-ийг өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг эзэлж байна. 15%-ийг бусдын амь бие эрүүл мэндэд хүндэвтэр, хүнд гэмтэл учруулах гэмт хэрэг эзэлж байна. Нийгмийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг 11.7% байна. Объектив нуугдмал гэмт хэрэгт хулгай 30.5%, булаалт 14.8%, гэмтэл учруулах 12.5%, хүчин 7.7% тус тус байна. Манай улсын хэмжээнд 2012 онд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн талаарх гомдол мэдээллийн 36615 буюу 58.7%-д эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзсан, түүнээс 36167 буюу 98.8%-д гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнгүй үндэслэлээр хаажээ. 2013 онд 174079 гомдол мэдээлэл хүлээн авсанаас 80016 буюу 46.0% нь гэмт хэргийн шинжтэй, 28116 буюу 35.1% эрүүгийн хэрэг үүсгэж, 51166 буюу 63.9% эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзаж, тэдгээрийн 50430 буюу 98.6% гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнгүй үндэслэлээр хаажээ⁹⁴.

⁹¹ Сазонова Н.В. "Понятие латентной преступности" Уголовное право и современность: Межвуз. Сб. Науч.тр. Вып. 6. Красноярск: СибЮИ МВД, 2002.-С.8-180-184.

⁹² Акутаев Р.М. "Криминологическая характеристика латентной преступности" Дисс... д-ра юрид. наук СПб, 2000.

⁹³ Сазонова Н.В. "Латентная преступность: понятие, причины, измерение" Дисс.. канд юрид. наук. Красноярск.. Автореферат С.9. 2004

⁹⁴ Монгол улс дахь гэмт хэрэг, захиргааны зөрчлийн нөхцөл байдал 2013.УБ.2014. хуудас 7.

Энэ дүнгээс үзвэл субъектив нуугдмал гэмт хэрэг эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзан хаасан материалд дунд тодорхой хувь эзлэн байх боломж магадлал байна гэж үзэж болохоор байна. Энэхүү байдал АНУ, Их Британи зэрэг хөгжингүй улсуудад Э.Зигенхагены хийсэн судалгааны үр дүнд цагдаагийн байгууллагад мэдээлсэн мэдээллийн 23%-ийг бүртгэхгүй орхидог ба нийт гэмт хэргийн дөрөвний нэгт ямар нэг ажиллагаа хийдэггүй байна гэж тогтоожээ⁹⁵.

Объектив нуугдмал гэмт хэрэг нь субъектив нуугдмал гэмт хэргийг бодвол нийгмийн аюул ихтэй, цаг хугацааны хувьд урт удаан үргэлжлэх шинжтэй, иргэдийн ухамсар мэдлэг боловсролд хор хөнөөлтэй зөвхөн хууль сахиулах байгууллагын болон алба хаагчдын идэвхитэй үйлдлийн үр дүнд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн ангилалд орж зохих хариуцлага хүлээдэг онцлогтой юм.

Дээрх нөхцөл байдлууд, үүссэн үр дүнг нэгтгэн үзвэл: нуугдмал гэмт хэрэг үүсэн бий олох шалтгаан нь объектив субъектив шинжээр тодорхойлогдсон эдийн засаг улс төр, үзэл суртал ухамсарын, эрх зүйн болон бусад нийгмийн харилцаан дахь нөхцөлүүдээр нөхцөлдсөн нууц далд үйл явцуудын адил нийгмийн харилцааг удирдах төрийн сул дорой байдал алдаанаас үүдэлтэй байна гэж хэлж болохоор байна.

Нуугдмал гэмт хэргийн бодит үнэнд нийцсэн тоон үзүүлэлтийг гаргаж авах асуудал нь төрийн тэр дундаа хууль сахиулах үйл ажиллагаа эрхэлдэг байгууллагуудын цаашдын үйл ажиллагааны чиг хандлагыг тодорхойлоход маш чухал шаардлагатай байдаг учир гэмт хэргийн бүртгэлийн системд шинэчлэлт хийж тодорхой хугацаанд аналогийн аргыг ашиглан нуугдмал гэмт хэргийн нөхцөл байдалд байнгын дүгнэлт хийж байх эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэх хэрэгцээтэй байна.

Энэ үйл ажиллагаанд АНУ-ын шунахайн болон хүч хэрэглэсэн гэмт хэргийн хохирогчдын бүртгэлийн систем, хохирлын нэгдсэн систем зэргийг хэрэгжүүлсэн туршлагыг жишиг болгон авч хэрэгжүүлбэл орчин цагийн нөхцөл байдал эрх зүйн шинэчлэлийн хөтөлбөрт бүрэн нийцэх болно. Гэмт хэргийн нийгэм эрх зүйн тодорхойлолтод үндэслэн хүн ам зүй, эдийн засаг зэрэг нийгмийн бүхий л салбарын нөхцөл байдлаар адил түвшинд байгаа тодорхой хоёр нутаг дэвсгэрийн гэмт хэргийн тоон үзүүлэлтийг харьцуулан нэгтгэн дүгнэх үйл ажиллагааг аналогийн арга гэнэ.

$$X1 - Г1 = X2 - Г2 (Н1)$$

X1 - Эхний нутаг дэвсгэрийн нэгжийн хүн амын тоо, Г1 - Эхний нутаг дэвсгэрийн нэгжийн гэмт хэргийн тоо, X2 - Хоёр дахь нутаг дэвсгэрийн нэгжийн хүн амын тоо, Г2 - Хоёрдахь нутаг дэвсгэрийн нэгжийн гэмт хэргийн тоо гэж үзвэл

$G2 (H) = G1 * X2 / X1$ хоёр дахь нутаг дэвсгэрийн нэгжийн нуугдмал гэмт хэргийн тоог гаргаж болох

⁹⁵ Eduard.A.Ziegenhagen. Victims, Crime and Social control/ A6Eduard.-New-York.1977. p.44

байна.

Дээрхи томъёог ашиглахын өмнө нутаг дэвсгэрийн нэгжүүдийн адитгаж харьцуулах хэрэгтэй ба тухайн нутаг дэвсгэрийн гэмт хэргийн бүтцийг сайтар судлан дүгнэж харьцуулах жишгийг тогтооно. Ингэхдээ гэмт хэргийг тодорхой төрлөөр болон нутаг дэвсгэрийн хүрээгээр төрөлжүүлэн ангилж болно. Үүний үр дүнд тухайн нутаг дэвсгэрийн объектив нуугдмал, субъектив нуугдмал гэмт хэргийг тус тусад нь гаргаж ирэх нь чухал юм. Тухайн нэгж нутаг дэвсгэрийн нуугдмал гэмт хэргийн нөхцөл байдлыг тодотгох зорилгоор явуулах асуулгын эрсдэлийг тогтоох зорилгоор тусгай коэффициент гаргаж ашиглах нь бодит байдлыг үнэлэхэд ач холбогдолтой. Бүртгэсэн өргөдөл гомдол мэдээллийн нийт тоог бүртгэсэн гэмт хэргийн тоотой харьцуулж, гарсан тоог объектив нуугдмал гэмт хэргийн тоотой харьцуулж нуугдмал гэмт хэргийн боломжит тоог гаргаж авч судалгаа шинжилгээнд ашиглаж болно. Объектив нуугдмал гэмт хэргийн тоог эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзсан материалын тоог татгалзсан тогтоолыг хүчингүй болгосон тогтоолын тоотой харьцуулж гарган авна. Нутаг дэвсгэрийн нэгжийн сүүлийн 2-5 жилийн тоон өгөгдэхүүнүүдийг ашиглах нь нуугдмал гэмт хэргийн өсөлт бууралтад дүн шинжилгээ хийх дундаж байдлыг тогтоох боломжийг нээн гаргана.

Тусгай коэффициентийг дараах томъёо ашиглан гаргана:

$$K_d = ((3-D)/D(P-Pt)Pt) * 100\%$$

3-нийт бүртгэсэн гэмт хэргийн тухай өргөдөл гомдол мэдээлэл

D-нийт бүртгэсэн гэмт хэрэг

P-нийт эрүүгийн хэрэг үүсгэсэн татгалзсан материалын тоо

Pt – татгалзсан тогтоолыг хүчингүй болгосон тоо

Чингэлтэй дүүргийн цагдаагийн хэлтсийн 2013 оны гэмт хэргийн тоон үзүүлэлтээр дээрх томъёог ашиглан үзвэл: Нийт гэмт хэргийн тухай гомдол мэдээлэл 5380, нийт гэмт хэрэг 2072, татгалзсан материал 3288, татгалзсан тогтоолыг хүчингүй болгосон 54⁹⁶. (Цагдаагийн байгууллагаас гаргаж буй статистик мэдээлэлд хүчингүй болгосон татгалзах тогтоолын тоо мэдээ байхгүй байдаг ба дүн бүртгэлийн ажилтнаас биечлэн тодруулж зөвхөн хэрэг бүртгэлтэд татгалзах тогтоолыг хүчингүй болгосон тоо мэдээ байсныг авсан болно.)

$$((5380-2072) / 2072 / (3288-54) / 54) * 100 = 2,66$$

Чингэлтэй дүүргийн нутаг дэвсгэрт явуулах нуугдмал гэмт хэргийн нөхцөл байдлыг тогтоох иргэдийн асуулгын дүнг дээрх коэффициентээр бууруулан тооцож судалгаа шинжилгээндээ ашиглах бололцоотой болно.

Төмөр замын салбарт бүртгэгдсэн нийт гэмт хэргийн тухай гомдол мэдээлэл 1271, нийт гэмт хэрэг 367, татгалзсан материал 245, татгалзсан тогтоолыг

⁹⁶ Монгол улс дахь гэмт хэрэг, захиргааны зөрчлийн нөхцөл байдал 2013.УБ.2014. хуудас 28.

хүчингүй болгосон 1 байна⁹⁷.

$$((1271-367) / 367 / (367-1) / 1) * 100 = 0,67$$

Төмөр замын салбарын харьяа нутаг дэвсгэрт явуулах нуугдмал гэмт хэргийн нөхцөл байдлыг тогтоох иргэдийн асуулгын дүнг дээрх коэффициентээр бууруулан тооцож судалгаа шинжилгээндээ ашиглах бололцоотой болно.

Нуугдмал гэмт хэргийн нөхцөл байдлыг тогтоох талаар 27 улсад⁹⁸ явуулсан судалгааны дүнд аль ч улсын нуугдмал гэмт хэргийн тоон үзүүлэлт нийт хүн амын 5.6%-ас илүү гараагүй байна⁹⁹. Нийгэм эдийн засаг, хууль эрх зүйн онцлог бүхий улсуудад нийт хүн амд эзлэх нуугдмал гэмт хэргийн тоо 5.6% даваагүй байгаагаас үзвэл нуугдмал гэмт хэргийн тоон үзүүлэлт тодорхой хэмжээнд орших магадлал байна гэж үзэх нь судалгааны сонирхол татах бөгөөд магадгүй үнэнд нийцэх асуудал нь маргаантай хэвээр байна.

Эрүүгийн хууль тогтоомжид заасан гэмт хэрэг бүр өөрийн онцлогоос хамааран нуугдмал байдлын эзлэх хувь нь тус тусдаа ондоо байдаг байна. Гэмт хэргийн үйлдлийн арга, нөхцөл байдал, цаг хугацаа орон зай сэдэлт, хохирол зэргээс хамааран тухайн гэмт хэргийн нуугдмал байдал тодорхойлогддог.

Хээл хахууль авах өгөх гэмт хэрэгт нуугдмал байдлын эзлэх хувь маш өндөр байдаг. Энэ гэмт хэргийн талаар мэдээлэх гэрчлэх асуудал маш төвөгтэй эрсдэлтэй байдаг ба аль аль талын эрх ашиг хөндөгддөг учир нуугдмал байдалд оршдог. Бусдын эд хөрөнгийг хулгайлах гэмт хэрэгт хохирол, хохирогчоос хамааран нуугдмал байдал бага хувийг эзэлдэг. Нийт гэмт хэрэгт хулгайн гэмт хэргийн эзлэх хувь 30-40% байгаа нь, хээл хахууль авах өгөх гэмт хэргийн эзлэх хувь 0,5-1% байгаа нь нуугдмал гэмт хэрэгт урвуу хамааралтайгаар илэрхийлэгдэнэ. Үүнээс үүдэн нуугдмал гэмт хэргийг нуугдмал шинж чанар бага, их, онц их гэж ангилж болно.

Монгол Улсад үйлдэгдэж буй гэмт хэргийн бодит тоонд ойртсон тоон үзүүлэлтийг тодорхойлох шаардлагын үүднээс нуугдмал гэмт хэргийн талаар судалгаа хийх арга аргачлалд суралцан, судалгаа явуулж үр дүнд хүрэх нь өнөө цагт ойрын үед хэрэгжүүлэх чухал ажлын нэг болсон байна. Нуугдмал гэмт хэргийг судалснаар гэмт хэрэг үйлдэгчдийн зүгээс үзүүлж буй сөрөг үйл ажиллагаатай тэмцэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх ач холбогдолтой.

Дээрх зорилгыг биелүүлэхэд дараах хэд хэдэн ажлуудыг санал бодож байна.

- Нуугдмал гэмт хэргийг тооцоолох нэг арга болох иргэдийн дундах асуулгыг иргэдээс тогтмол хугацаанд асуулга явуулж хэвших¹⁰⁰.

- Нийт улсын болон нутаг дэвсгэрийн хэмжээний нуугдмал гэмт хэргийн индекс тогтоон ашиглаж хэвших
- Гэмт хэргийн тоон мэдээнд эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзсан тогтоолыг хүчингүй болгосон тоог нэгтгэн гаргаж байх
- Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх төрийн төсөл хөтөлбөрийн хүрээнд нуугдмал гэмт хэргийн талаар судалгаа явуулах эрх зүйн болон эдийн засгийн орчинг бүрдүүлж өгөх

Дээрх саналууд нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд тодорхой хэмжээгээр ач тусаа өгөх боломж бололцоотой бөгөөд гэмт хэргийн улмаас хохирсон иргэн, хүний үндсэн эрх эрх чөлөөг сэргээх, хангах, хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагааг идэвхижүүлэн чадваржуулахад чиглэгдэнэ.

⁹⁷ Монгол улс дахь гэмт хэрэг, захиргааны зөрчлийн нөхцөл байдал 2013.УБ.2014. хуудас 38.

⁹⁸ /АНУ,ХБНГУ,Финлянд, Польш гэх зэрэг/

⁹⁹ Ли.Д.А. Уголовно-статистический учёт: структурно-функциональные закономерности: моногр.М.:Русский мир, 1997. 21 хуудас.

¹⁰⁰ "АНУ-д жил бүр 60000 гэр бүлээс асуулга авдаг"

С.М.Храмов Латентная преступность: методология познания и основные направления противодействия" моногр. Брест. 2010. 65 хуудас